

Vara eram țăran, căci, după școală, asta era meseria mea. Și am vrut să mă fac țăran, dar tatăl meu nu prea a vrut, a zis să am eu o viață mai ușoară decât țăranii, fiindcă el se trăgea dintr-o familie cu mulți copii. Tatăl său a avut doisprezece copii, dar de la două neveste, șase de la prima și șase de la a doua nevestă, care a murit. Zicea că atunci când ultimul era sătul deja primul cerea de mâncare.

Am revenit în Banat în 1926. Până atunci am fost jumătate în Ardeal, jumătate aici. Viața m-a dus, în 1929, iarăși în Ardeal.

După ce am terminat școala nu am primit serviciu în Timișoara, nici în Banat, căci era o situație de criză economică, însă am primit la Târgu Mureș, la Fabrica de zahăr. Acolo am început activitatea și de-acolo am fost transferat, în 1933, la Brașov, la Fabrica de zahăr Bod. Era trustul Magyar Zuköripör din Budapesta, trust maghiar de zahăr care era proprietarul propriu-zis și care lucra cu Magyar Általános Hitel-Bank, adică Banca de Credit Maghiară, bancă generală de credit.

Ei m-au transferat în 1935 la Cluj, unde, pe lângă serviciu, am avut posibilitatea – fiindcă nu era cu semnare de condică, de prezență – de a avea libertate absolută, fiindcă am avut în subordine tot Ardealul de Nord. Eram ba la Turda, ba la Zalău, la Cluj, la Bistrița, făceam inspecții la diferite depozite de consignație. Atuncea, la comerțul zahărului, patronatul a făcut Trustul comerțului de zahăr. Acolo am fost eu trimis să controlez aceste depozite de consignație.

Am avut posibilitatea să fac la fără frecvență Academia Comercială, doi ani și câteva luni, dar a trebuit să abandonez din cauza familiei. Am avut doi copii și n-am mai răzbit, n-a mai mers. Cinci ani trebuia să fac la fără frecvență și am făcut doar doi ani, așa că, propriu-zis n-am făcut nimic, fiindcă, dacă nu termini, nu-ți recunoaște nimeni cei doi ani.

În 1939 am fost transferat de la Cluj, cu două-trei luni înainte de cedarea Ardealului¹, la Timișoara. Țsta a fost norocul meu.

Așa că am revenit de la Cluj în Banat. Și din 1939 n-am mai plecat din Timișoara.

Banatul îl cunosc ca pe palma mea : cunosc comunele, căci majoritatea le-am străbătut pe jos, pentru că din '39 până în '45, exceptând perioada de război, am avut un serviciu unde am călătorit mult.

Eu am reprezentat Fabrica de lichioruri Kimmel din Timișoara, care era o fabrică de băuturi, precum și pivnițele Rhein din București. Așa că am călătorit mult în Banat.

Cum erau legăturile de atunci : se știe că mergea trenul dimineața până la Giera, iar seara venea înapoi. Ce să caut eu însă în Giera când am avut doi clienți ? Să stau acolo să mă plimb ? ! Nu. Am venit pe jos până la Ghilad, de acolo la Tolvădia, apoi la Deta, de unde am luat trenul și-am venit la Timișoara. Deci m-am plimbat și-așa am cunoscut eu tot Banatul, în afară de ceea ce știam eu înainte.

În Timișoara, unde vedeți astăzi blocuri, înainte era totul teren viran, chiar și vizavi de Catedrală, dar și unde este Catedrala. Clădirile vechi au fost însă și atunci, dar cele mai noi sunt făcute în timpul lui Ceaușescu.

Timișoara poate că n-ar fi arătat așa dacă n-ar fi fost era comunistă, când s-a construit extraordinar de mult. Astăzi totul se prăbușește și nimeni nu mai construiește nimic. Acum nu mai este interesul care a fost înainte și nu se mai respectă proprietatea. Atunci fiecare avea grijă de ea și căuta să o mai înfrumusețeze, să mai progreseze.

1. Waldemar Faber se referă probabil la Dictatul de la Viena. Acesta a fost impus României de Germania și Italia. Pe 30 august 1940 Consiliul de Coroană a acceptat condițiile stabilite la Viena, fapt care a dus la pierderi teritoriale în Transilvania.

Tot ce este în această casă este munca mâinilor mele. Eu de-acasă am plecat cu un cufăr, iar când m-am căsătorit am avut tot un cufăr. Eu am avut nouăsprezece ani când am plecat de-acasă.

În 1929 am citit în ziar un anunț, că se caută practicant. Am scris, am făcut ofertă și am trimis-o la redacția ziarului, la Sibiu, iar după o lună de zile am primit un răspuns de la Fabrica de zahăr din Târgu Mureș, să mă prezint acolo, dar fără pretenții.

Tatăl meu mi-a spus : „Nu te duci singur, vin cu tine, căci vreau să văd unde te duci”, pentru că niciodată nu auzise că în Târgu Mureș există o fabrică de zahăr. Ne-am dus la Târgu Mureș, m-am prezentat, iar directorul a fost mulțumit, mai ales că, după ce m-a întrebat ce pretenții am, i-am spus : „Cât voi merita, atât îmi plătiți”.

Când eu am ieșit afară l-au reținut pe tata și l-au întrebat de ce m-a însoțit, că au crezut că nu știu să mă descurc, că nu sunt independent. Tata le-a zis că sunt foarte independent, că sunt plecat de-acasă de patru ani, însă a vrut să vadă unde merg, pentru că primul pas în viață este hotărâtor... Și asta este adevărul. Dacă faci acest pas greșit, toată viața apoi este greșită. De aceea venise tata cu mine. Asta i-a plăcut iar la director.

După un an de când am fost angajat, a murit tata și am rămas cu trei frați și cu mama, iar după trei luni m-am încorporat. M-au luat la armată, iar fabrica mi-a dat lunar o mie de lei, cu toate că am avut salariu trei mii de lei. Această o mie de lei i-am lăsat-o mamei mele, care timp de doi ani n-a primit pensia. Din o mie de lei mama mi-a trimis mie o sută de lei la armată.

Și-am făcut armata la Arad, la Regimentul 23 Infanterie. Când m-am eliberat, m-a reprimat fabrica și am muncit în continuare acolo, unde am fost definitivat și am rămas astfel acolo. Un an însă Fabrica de zahăr din Târgu Mureș n-a lucrat, pentru că n-a rentat producția de sfeclă și n-a putut să contracteze cantitatea de sfeclă necesară fabricii. M-au transferat astfel în 1933 la Brașov, unde am fost până în 1935. Acolo a fost un serviciu foarte frumos, dar și foarte sever. Eu eram corespondent pentru limbile germană, română și engleză. La Fabrica de zahăr din Brașov se făcea export de zahăr în Turcia. Corespondența se făcea în engleză, iar eu știam engleza. Și această fabrică aparținea de Fabrica Bod.

Fiindcă la fabricile de zahăr era obiceiul să ne bage în toate secțiile : contabilitate, corespondență, aprovizionare, la serviciul tehnic, eu am cunoscut cum se realiza producția de zahăr, așa cum cunoștea fiecare tehnician, căci am lucrat o campanie întreagă în secția de zahăr, dintr-o secție în alta, ca să văd. Într-un loc se spăla sfecla, într-altul se tăia sfecla, se mărunțea, într-unul se fierbea, apoi se rafina, trebuia deci să cunoaștem absolut tot mersul fabricației.

Am fost un an și casier, apoi am fost transferat la Cluj, la serviciul exterior, când s-a constituit Comerțul zahărului, Trustul zahărului, adică toate fabricile de zahăr din țară au format un singur trust, Comerțul zahărului. Și-așa am rămas patru ani în Cluj, din '35 până în '39, și apoi am fost transferat la Timișoara, căci în Timișoara nu mergeau treburile, nu se făceau controale cum trebuie.

Era un inginer care lucra aici, care a fost trimis în altă parte, și-atunci eu am venit în locul lui.

Am lucrat împreună cu Balcan Impex (Import-Export), reprezentantul principal al Comerțului zahărului în Banat. Sediul său era în Cetate, lângă Palatul Parohiei Romano-Catolice, în centru, în Piața Sfântul Gheorghe. Când iese tramvaiul din strada unde este Primăria Veche, cum merge spre Poșta Mare, la dreapta, e un complex mare de prăvălii și acolo era Balcan Impex. Era o firmă foarte mare. Erau tot evrei, care erau foarte

cinstiți și corecți. Tot a evreilor era și Fabrica ILSA, care era a lui Szana¹, ce avea și Banca Szana unde era capital bănățean, dar în mâna evreilor.

Evreii erau mari comercianți, nu numai în Timișoara. Și în America astăzi comerțul este tot în mâna evreilor. Am lucrat bine cu ei până în noiembrie 1939, când a fost un an foarte greu și s-a destrămat Trustul zahărului.

Fabricile au devenit iar independente și-atuncea am fost angajat la Fabrica Kimmel, care era fabrică de băuturi și atunci am cunoscut Banatul și mai bine decât l-am cunoscut înainte.

În Timișoara, am stat prima dată unde este acum Facultatea de Medicină, unde era înainte „Banatia”, care era școală de preparandia șvăbească, pentru formarea de învățători în Banat. „Banatia” se afla unde este astăzi Medicina și era scris acolo „Banatia”, care era denumirea unui așezământ făcut în Banat, adică satele din Banat au contribuit pentru ca să fie clădită „Banatia”. Eu am stat acolo la ultimul etaj, în partea stângă, acolo era camera noastră, iar jos era Preparandia, camera pentru pregătirea învățătorilor. Înainte era în Fabric, în strada Tigruului, acolo a fost prima Preparandia, unde se pregăteau învățători pentru sate. Comunele creșteau și era nevoie de învățători care trebuiau mai întâi să fie formați. Jos, la „Banatia”, era deci liceul acela, adică Pedagogia propriu-zisă, iar la primul etaj erau sălile de lectură unde, după școală, făceam lecțiile. Era prescris ca de la ora paisprezece, până la ora optsprezece să facem lecțiile, nu puteai să faci altceva. După aceea puteam însă să ieșim în curte. Eu făceam Școala de comerț, iar acolo stăteam doar la internat. Majoritatea celor de-acolo nu erau cei care făceau Pedagogia, ci cei care erau la Liceul german, actualul „Lenau”. Aceștia – de la Liceul german – aveau chipiu roșu, noi albastru, iar cei de la Liceul „Loga” aveau chipiu negru. Cei de la „Banatia” – cei care mergeau la Pedagogie – aveau chipiu tot roșu, dar aveau jos galben. Aveau dungi la chipiu : clasa I avea o dungă, clasa a II-a două dungi, a III-a trei dungi și a IV-a patru dungi, iar clasele superioare aveau dungi aurii. Numai Liceul german avea această diferențiere, cu una, două, trei sau patru dungi la chipiu.

Acolo, la „Banatia”, am stat atunci, însă, eu fiind luteran nu m-am putut aclimatiza serviciului religios catolic de-acolo. Ei aveau obiceiul ca în fiecare dimineață la ora șase să fie deșteptarea și să se meargă la capelă, unde se făcea rugăciunea de dimineață. Apoi mergeam sus, ne spălam și mergeam jos la masă, apoi la școală. Veneam acasă și iar se făcea rugăciune, înainte de masă și după masă, însă erau anumite sărbători pe care noi, luteranii, nu le țineam.

Director era un preot catolic foarte sever care m-a văzut într-o zi, când ei făceau crucea de cenușă, că eu o șterg de pe frunte. El m-a văzut și m-a chemat la el, iar eu i-am spus că la noi nu e obiceiul să se facă așa ceva. Mi-a răspuns însă că, dacă tatăl meu m-a dat acolo, trebuie să mă conformez tuturor obiceiurilor casei, căci el nu suportă să vadă asta și m-a pedepsit.

I-am dat telefon tatălui meu să vină, că eu acolo nu mai vreau să stau. Am plecat astfel de-acolo și m-am mutat în strada Feldioara, de la Bălcescu², unde e episcopia aceea frumoasă romano-catolică. Atunci acolo era marginea orașului, căci la o sută cincizeci de metri încolo era teren viran. Îi spuneam Mayerhof, erau terenuri virane. Acolo am stat doi ani de zile. A fost cea mai frumoasă perioadă, cât am stat în Timișoara. Era o casă mare, un fel de internat mai mic, unde eram în total vreo treizeci de persoane. Toți eram copii bănățeni. Asta era în timpul școlii, în 1927-1928.

1. Zsigmund Szana (1870-1929) a fost un bancher bănățean de origine evreiască.

2. Piața Bălcescu, fostă Lahovary.

În '29 am locuit deja pe malul Begheului, fiindcă împreună cu un prieten am avut o discuție cu un altul și am făcut un fel de mică grevă, o revoltă, iar profesorul ne-a cerut să ne mutăm. Problema era că ne săturaserăm de fasolea pe care ne-o dădeau, iar pâine ne dădeau câte o bucată dimineața, o alta după-amiaza și seara o bucată... Și noi ne-am revoltat, am zis că asta nu ne-ajunge. Și fiindcă eram „revoluționari” ne-a spus să ne mutăm din internat și ne-am mutat lângă Bega.

Știți că în anii 1920-1930 se făcea navigație pe Bega? Acolo am făcut cunoștință cu muncitorii din port care erau hamali, încărcători-descărcători. Veneau vapoare din Regensburg, din Budapesta. Vapoarele, adică șlepurile trase de un remorcher, veneau de la sârbi, cehi, maghiari, nemți, austrieci. Și se făcea comerț...

Noi luam cartea și mergeam pe malul Begheului, ne așezam în iarbă, ne uitam cum mergeau vapoarele, bărcile și așa învățam. Când muncitorii n-aveau de lucru, jucau cărți și noi stăteam și „chibițam”, cum se spune.

Acolo am făcut cunoștință cu politica, în 1928. Făceam cu ei politică. Erau social-democrați, că nu erau atunci comuniștii. Ne-am încadrat astfel în politică, în 1928.

În 1928¹, când a fost greva cea mare și s-a tras în Timișoara la Casa Sindicatelor, eu n-am fost acolo, dar prietenul meu a fost și l-au arestat. Eu am întârziat și când am vrut să mă duc acolo, am văzut cordonul de armată și m-am întors și astfel am scăpat. Era o grevă, cum erau și grevele de la Grivița. Acolo am făcut deci prima oară cunoștință cu politica și am rămas tot timpul social-democrat. După aceea n-am mai făcut politică, fiindcă am lucrat în comerț, unde nu e bine să faci politică. În comerț faci comerț, nu politică.

În '39 a izbucnit războiul și am fost mobilizat. M-am dus la Arad și am căutat să scap și am scăpat de fapt, dar în '42 m-au luat totuși și am fost doi ani și aproape opt luni în zona operativă, în Rusia. Am luat parte la marile războaie de tancuri. Eu am făcut și linie ofensivă, adică și șanț de tranșee, dar am fost și translator, fiindcă știam nemțește. Armata română lupta împreună cu armata germană și era deci sub comanda germană, iar eu am fost chemat întotdeauna la comandamente, ca translator. Asta a fost scăparea mea, că n-am rămas definitiv îngropat în Rusia. Am știut germană, însă nu m-am înrolat în armata germană, ci am rămas tot timpul în armata română. Când a fost vorba ca toți nemții să se ducă în armata germană, eu am renunțat, fiindcă eu aici m-am născut și aici am muncit (*plânge*).

Familia mea e în Germania, iar eu sunt singur aici. Eu nu m-am dus acolo și nici nu vreau să mă duc. Eu sunt cetățean al acestei țări și nu plec de-aici.

În armată eu traduceam comenzile, ordinele care se dădeau. De exemplu, când se dădea ordinul că Regimentul 23 ocupă poziția de la Râbnita până nu știu unde, asta trebuia tradus din nemțește la comandamentul român. Eu traduceam și se transmitea imediat mai departe. Eram de exemplu la unitatea mea și venea un jandarm care se oprea

---

1. Probabil 1929. În 1929, criza economică globală se simțea puternic și în România. La Timișoara numărul șomerilor crescuse foarte mult, iar agitatorii comuniști profitau de neliniștile sociale. Greva la care face referire Waldemar Faber ar fi putut avea legătură cu ciocnirile dintre forțele de ordine și anumite grupuri de protestatari care fuseseră mobilizate în marja congresului sindicalistilor (ținut la Timișoara între 2 și 5 aprilie 1929). Tensiunile au mocnit în lunile următoare. Un nou vârf al violențelor a fost atins în noiembrie 1929, când au avut loc ciocniri între protestatari și forțele de ordine, de această dată în fața fabricii de chibrituri din Timișoara.

și mă întreba : „Dumneata ești românul care vorbești germana ?”. Eu aveam atunci o barbă mare și toată lumea m-a cunoscut ; eu eram „românul cu barbă”, că nu se prea purta barbă pe front. M-a luat atunci jandarmul pe motocicletă, în ataș și-am mers la Comandament, căci trebuia tradus și transcris ceva.

Când erau însă atacuri mari, ofensive, atunci băgau pe toată lumea în tranșee. Eu am făcut timp de șapte luni și tranșee. Trăgeam în ruși că n-aveam încotro, că dacă nu trăgeam, trăgeau ei, așa că era reciprocitate. La război nu poți să alegi, nu poți să zici : „Nu trage că nu-ți fac nimic !” Am scăpat, dar urmările se văd, căci sunt suferind, dar totul merge.

În februarie 1944 ne-am retras peste Nistru și am intrat în Basarabia. De-atunci mi-am ras barba. Am stat în Basarabia la o mănăstire, în Odorhei, timp de trei luni de zile. De-acolo am venit în Moldova, iar la Iași ne-a prins așa-zisul 23 august 1944, însă frontul nu s-a spart la 23 august, ci în 19 august.

În 23 august a fost doar în București, când românii s-au îndreptat împotriva nemților și-au spus : „Gata, noi ieșim din Alianță și ne unim acum cu rușii împotriva voastră”. Însă frontul s-a spart în 19 august 1944. În 19 august eu am fost la Buzău cu încă doi inși, iar de-acolo am vrut să ne refugiem, să venim în Transilvania și ne-au prins nemții care au vrut să ne ducă mai departe cu ei, ca prizonieri. Am fost prizonieri timp de patruzeci și opt de ore, apoi am poposit la un ocol silvic, iar șeful ocolului ne-a întrebat de ce mergem cu ei și i-am spus : „Ce să facem, că vrem să scăpăm de-aici...”. Noi am dormit în podul cu fân, iar nemții jos, iar noaptea acest om ne-a luat și ne-a dus la stână și ne-am îmbrăcat în izmene și cămașă țărănească. Am luat băta și-am stat lângă oi timp de cinci zile și-așa am scăpat noi și de unii și de alții. Apoi ne-am îmbrăcat și ne-am dus până la Mizil, unde ne-am interesat unde e unitatea noastră și ne-am dus înapoi până la Slatina Olt. Acolo ne-a repartizat iarăși la regimentul nostru, din care am fost trimiși câțiva pe front, iar pe mine m-au trimis la Regimentul 2 Pionier Gardă București și ne-a trimis în Ardealul de Nord, la viaductul Caracău. Era trecerea între Ardeal și Moldova. Când a fost terminat viaductul ne-a dus de-a lungul Mureșului pentru deminarea terenului, căci acolo se retrăseseră nemții și minaseră foarte multe terenuri. Am rămas deci în Lunca Bradului circa trei luni de zile. Am căutat minele ca pionier de gardă.

Acolo a venit ordinul ca toți soldații de origine germană să fie predați unităților sovietice. Colonelul m-a chemat atunci la el, căci acolo eram lângă comandant, lângă colonel, pentru că eu am fost furierul, omul de încredere și ne cunoșteam deja de pe front. Colonelul se numea Cornățeanu Remus – a murit între timp. El m-a întrebat : „Ai citit telegrama ? Ce zici ? ! Ce facem ? !”.

Ce am făcut ? Eu am avut un prieten foarte bun, din Bârzava, care era cu mine acolo. El m-a făcut din Faber, Crișan Vasile și m-a trimis sub acest nume ca delegat la Sibiu, la corpul de armată, ca să nu fiu în unitate. Dar n-a venit nimeni pe acolo...

Colonelul mi-a spus așa : „Ai fost bun până acum, vei fi bun și de-acum înainte. Eu nu te dau, dar să nu fii în unitate”. Și-atunci mi-a dat o delegație cu livretul Crișan Vasile și-am călătorit la Sibiu, unde am rămas trei zile și-apoi m-am întors. Înainte să merg la unitate, am întrebat ce s-a mai întâmplat și mi s-a spus că pot merge, că nu-i nimic. Și-atunci m-am prezentat la unitate.

Așa că, în '45 n-am fost dus la muncă obligatorie cum au fost duși ceilalți germani din România. Și-așa am scăpat și de-acolo...

În 25 mai 1945 am fost demobilizat și-am venit acasă.

Din momentul acela au început greutățile vieții de după război. Am plecat dintr-un regim și-am intrat în altul, căci după 1945 s-a instaurat regimul comunist din 23 august 1944. N-am știut încotro s-o luăm.

Am fost chemat iarăși la social-democrați și m-au ales ca reprezentant al sindicatului, pentru că fusesem combatant și am fost pe front.

În timpul acela, nu puteai face nimic fără partid

Din '46 am fost ales secretar al muncitorilor din industria alimentară, până în 1947. Am făcut atunci Frontul Unic Muncitoresc și de-acolo ne-au băgat pe toți în Partidul Comunist, așa că n-am mai fost social-democrați, ci Frontul Unic Muncitoresc.

De-acolo am fost transferat la Ministerul Industriei și Comerțului, ca inspector, dar cu sediul în Timișoara. Ne-au chemat și ne-au încadrat acolo pentru pregătirea reformei monetare pe toți cei care aveau studii. Erau ingineri, contabili și tot felul de oameni care erau mai „spălați” între muncitori și am format un fel de gardă financiară, dar fără uniforme, în civil. Aparțineam de Ministerul Industriei și Comerțului.

Acolo am lucrat un an de zile și am înfăptuit prima reformă monetară care s-a făcut în țară.

De-acolo ne-a transferat apoi în agricultură, în 1947-1948. Prima denumire a fost cea de Gospodăria Agricole de Stat (GAS) și-acolo am fost șef de serviciu, cu calitate de director adjunct. Am avut la Recaș, Jimbolia, Dracșina, Buziaș.

Eu eram șeful serviciului Plan și Organizare a Muncii și cu toate că am avut studii de comerț, acolo m-au dus, însă mi-a plăcut. Seara am luat manuale, am citit și am învățat, ca să știu să vorbesc cu inginerii, căci n-aveam cunoștințe tehnice, însă agricultura o cunoșteam, că am lucrat. Practică aveam, dar nu și teorie. Astfel n-a știut nimeni că eu n-am studii tehnice. Nici un inginer nu și-a dat seama, pentru că atunci când stăteam de vorbă cu un inginer eu știam ce să-i spun și el credea că eu cunosc mai bine decât el, dar n-a fost așa.

În 1949 m-au transferat ca director la GAS Suceava fiindcă treburile nu mergeau acolo, iar la noi, în Banat, era totul bine organizat, că aveam și cu cine. Erau șvabii aici, erau elementele de bază și puteam să lucrăm, dar ei n-aveau elementele de bază și m-au transferat pe mine la Suceava.

Când am sosit acolo nu mi-a plăcut. Au fost foarte mulți evrei acolo și, cu toate că nu sunt antisemit, nu mi-a plăcut. Am cerut locuință și m-am dus la Oficiul de repartizare, dar mi-au spus că n-au locuință. M-am dus la hotel, însă n-aveau camere și am dormit pe masă, la birou.

Aveam relații foarte bune la Direcția generală și l-am chemat pe Manole Bodnăraș, fratele lui Emil Bodnăraș care era atunci Ministrul Armatei. Eu eram prieten cu Manole Bodnăraș, care era mare vânător și care îmi dădea mereu telefoane și-mi spunea: „Fă ceva ca să vin la Timișoara, la vânătoare”, pentru că eu eram prieten cu șeful vânătorilor de-aici, care era director la Ocolul Silvic, evreul Löwingen. Am avut prieteni buni, așa că l-am chemat pe Manole să facă ceva ca să scap de-acolo, de la Suceava, și după două săptămâni mi-a zis să împachetez și să vin la București. M-am dus la el, apoi la fratele lui, Emil Bodnăraș, care era un om foarte corect. El a fost mai întâi locotenent în armată, apoi Ministrul Armatei. M-a ascultat și i-am zis ce este și că am familie și vreau să vin